СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том I

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I
ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Проф. д.н Божидар Божинов 9

PREPARING FUTURE PROFESSIONALS IN BUSINESS SCIENCES FOR THE AI ERA: COMPETENCIES AND CURRICULAR CHALLENGES
Prof., Célio Gonçalo Cardoso Marques, PhD, Senior Technician, MSc, Ana Catarina Gomes Almeida 27

INVESTIGATING GRANGER CAUSALITY BETWEEN GDP-RELATED INDICATORS: EVIDENCE FROM BULGARIA AND ROMANIA
Professor, Alexandru-Lucian Manole, PhD., Professor, Cristian-Marian Barbu, PhD. 43

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

АНАЛИЗ НА ЦЕНОВИЯ ТРЕНД НА БЪЛГАРСКИТЕ БОРСОВО ТЪРГУВАНИ ТУРИСТИЧЕСКИ ДРУЖЕСТВА, СЛЕД COVID И ПРИ ВОЙНАТА В УКРАЙНА
Проф. д-р Стефан Симеонов, Алексей Гудев, докторант 57

LEASING AS STRATEGIC FINANCING TOOL
Prof. Tatjana Spaseska, PhD, Emilija Gjorgjioska, Aneta Risteska-Jankuloska 64

ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА БЕДНОСТ И ПРЕХОДА КЪМ НИСКОВЪГЛЕРОДНО ОТОПЛЕНИЕ
Доц. д-р Александрина Александрова 73

РАЗВИТИЕ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ НА БАЛКАНИТЕ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Доц. д-р Венцислав Василев 80

ФИНАНСОВ КОНТРОЛИНГ И БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ
Доц. д-р Людмил Кръстев 88

ИКОНОМИЧЕСКА ПРИРОДА НА РАЗХОДИТЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
Доц. д-р Марин Маринов 93

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИ И ИНВЕСТИЦИИТЕ
Доц. д-р Наталия Силичева 102

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД СИСТЕМАТА ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 109

ТЕНДЕНЦИИ В ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ СТАЖ ПРИ МАТЕРИАЛИЗИРАНЕ ПРАВОТО НА ПЕНСИЯ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 120

ПОЛОВО-ВЪЗРАСТОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ПРИ СТАРОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 129

ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ФАКТОРИ ВЪРХУ РЕАЛИЗИРАНИЯ ПРЕМИЕН ПРИХОД ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО НА СГРАДИ И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО
Доц. д-р Румен Ерусалимов 139

БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА ПРИ ЗАСТРАХОВКАТА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“ В БЪЛГАРИЯ – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов, д-р Николай Илиев 147

ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА И МАКРОИКОНОМИЧЕСКА СТАБИЛНОСТ В УСЛОВИЯ НА КРИЗА: ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИЯ (2019–2022)
Доц. д-р Танер Исмаилов, доц. д-р Махмут Кадир Ишгювен 155

ЖИЗНЕНИЯТ ЦИКЪЛ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ТЪРСЕНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПРОДУКТИ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 163

ПОТЕНЦИАЛНА РОЛЯ НА ТЕЛЕМАТИЧНИТЕ СИСТЕМИ В ЗАСТРАХОВАНЕТО И ПОДОБРЯВАНЕ НА ПЪТНАТА БЕЗОПАСНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 171

СЪСТОЯНИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ПЕНСИОННИ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ИМ ЗА ИЗПЛАЩАНЕ НА АДЕКВАТНИ ПЕНСИИ ЗА РАННО ПЕНСИОНИРАНЕ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 179

РОЛЯТА НА ИНФЛАЦИЯТА ВЪРХУ ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ НА ДОМАКИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Петя Василева 188

ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 195

ВОЛАТИЛНОСТТА КАТО АКТИВ: АНАЛИЗ НА VIX И ETF АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИНВЕСТИТОРИТЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов 201

СТАБИЛНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ СЕКТОР В УСЛОВИЯТА НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ТУБОЛЕНЦИИ И ПОДГОТОВКА ЗА ЧЛЕНСТО В ЕВРОЗОНАТА
Ас. д-р Рая Драгоева 209

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА АДАПТАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАЗАР НА ТРУДА КЪМ ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ: СРАВНЕНИЕ С ЕС-27
Ас. Велислава Петрова 216

ВЛИЯНИЕТО НА РЕГЛАМЕНТА MICA ВЪРХУ ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ И РИСКОВЕТЕ НА КРИПТО ПАЗАРА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Д-р Габриела Кръстева 224

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ОРГАНИЗАЦИОННАТА РАМКА НА ПЕНСИИТЕ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Д-р Жанета Ангелова 230

ОЦЕНКА НА РИСКОВИЯ ПРОФИЛ НА ПЛАЩАНИЯТА ПО ЗАСТРАХОВКИ „ИМУЩЕСТВО“ И „КАСКО НА МПС“ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Д-р Радка Василева 238

ИСТОРИЯ НА ЕВРОТО: ВЪЗНИКВАНЕ, РАЗВИТИЕ И ЛОГИКА НА ВАЛУТНАТА КОНСТРУКЦИЯ
Докторант Атанаска Минчева 246

ДАНЪЧНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ КАТО РЕШЕНИЕ ЗА УСТОЙЧИВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА МЛАДЕЖКИТЕ ЦЕНТРОВЕ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ахмед Куйтов 254

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ПРОДАЖБИТЕ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ КОМПАНИИ В УСЛОВИЯТА НА ТУРБУЛЕНТНОСТ
Докторант Габриела Спасова 261

СРАВНИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ПЕНСИЯ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ, ПО КОИТО РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ Е СТРАНА
Докторант Диляна Йорданова 269

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ВЗАИМОВРЪЗКИ В КОНТЕКСТА НА ЗЕЛЕНИЯ ПРЕХОД
Докторант Иван Спасов 277

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА БАНКОВОТО ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ
Докторант Инна Борозенкова 284

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ И ЛИКВИДНОСТТА В ERP/BI СРЕДАТА: МЕХАНИЗМИ, ЕФЕКТИ, УСЛОВИЯ ЗА УСПЕХ
Докторант Кирил Пенев 292

КРИПТОВАЛУТИТЕ КАТО ПЛАТЕЖНО СРЕДСТВО: ИКОНОМИЧЕСКА ЛОГИКА, ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ
Докторант Красимир Иванов 299

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АНТИИНФЛАЦИОННАТА ПАРИЧНА ПОЛИТИКА НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ И ЕЦБ (2021-2025)
Докторант Кристиян Варамезов 307

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОПЪЛНИТЕЛНОТО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В НЯКОИ СТРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Докторант Кристияна Милинова 316

РАЗВИТИЕ НА ПРЕДЯВЕНИТЕ ПРЕТЕНЦИИ КЪМ ГАРАНЦИОННИЯ ФОНД, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАСТРАХОВКА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“
Докторант Максим Колев 324

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ
Докторант Маргарита Кръстева 331

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА TGARCH МОДЕЛА ЗА ОЦЕНКА НА ПАЗАРНИЯ РИСК
Докторант Петър Джелепов 337

СРАВНИТЕЛНА ОЦЕНКА НА ШЕСТТЕ НАЙ-ГОЛЕМИ ПЕТРОЛНИ КОМПАНИИ В СВЕТА ЧРЕЗ ПАЗАРНИ МУЛТИПЛИКАТОРИ P/B, P/IOS И P/E
Докторант Ралица Иванова 342

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФИНАНСОВОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОЕКТИ, ПОРОДЕНИ ОТ РАЗЛИЧИЯ В ТЪЛКУВАНЕТО НА ПРОГРАМНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ
Докторант Славейко Славков 348

СУРОВИННАТА БАЗА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ИНВЕСТИЦИОННА АКТИВНОСТ В МЕСОПРЕРАБОТВАТЕЛНИЯ СЕКТОР
Докторант Юли Станков 356

ДИГИТАЛНИТЕ РАЗПЛАЩАНИЯ И УПРАВЛЕНИЕТО НА ЛИЧНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ СТУДЕНТИТЕ
Студент Галя Тулина 363

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ ПРЕДИ И СЛЕД ЕВРОТО: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА БАЛТИЙСКИТЕ СТРАНИ И ИЗВОДИ ЗА БЪЛГАРИЯ
Студент Ивайло Василев 369

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА ОСНОВОПОЛОЖНИКА НА СВИЩОВСКАТА АКАДЕМИЧНА СЧЕТОВОДНА ШКОЛА - ПРОФЕСОР ГОСПОДИН ТОШЕВ
Проф. д-р Атанас Атанасов 381

УСТОЙЧИВОСТ НА СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И КАЧЕСТВО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Prof. Dimitrios P. Petropoulos, PhD, доц. д-р Галина Чиприянова 386

SEMI-TENSOR PRODUCT FOR FINITE GAMES WITH DETERMINISTIC STRATEGY DYNAMICS: A TUTORIAL
Prof. Renato De Leone, PhD..... 395

ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА В БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ТЯХНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Доц. д-р Венцислав Вечев 404

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОТЧЕТНОСТТА
Доц. д-р Галина Чиприянова 410

ВЪРХУ НЯКОИ АСПЕКТИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМАТА ЗА НАТРУПВАНЕ И ТРАНСФЕР НА КРЕДИТИ (ECTS) ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ОКС „БАКАЛАВЪР“
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова..... 424

ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАГЛАСИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО КЪМ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ОБУЧЕНИЕТО
Доц. д-р Даниела Александрова Георгиева..... 431

SUSTAINABILITY REPORTING IN THE PUBLIC SECTOR: INTERNATIONAL FRAMEWORKS, SECTOR-SPECIFIC CHARACTERISTICS AND PROSPECTS FOR BULGARIA
Доц. д-р Диана Папраданова..... 440

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В СИСТЕМИТЕ ЗА АВТОМАТИЗИРАН КОНТРОЛ ВЪРХУ АВТЕНТИЧНОСТТА НА ЕВРОБАНКНОТИТЕ
Доц. д-р Зорница Ганчева 448

ГОТОВИ ЛИ СМЕ ЗА ОБЪРНАТО ПРЕПОДАВАНЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО?
Доц. д-р Ива Монева 456

СТАНДАРТИЗИРАН ПОДХОД ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ И ОПОВЕСТЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Иван Андреев..... 465

НЕСТАНДАРТНО ПРИЛОЖЕНИЕ НА КЛАСИЧЕСКИ ТЕХНИКИ ЗА ДЕТЕРМИНИРАН ФАКТОРЕН АНАЛИЗ
Доц. д-р Красимир Кулчев, гл. ас. д-р Галя Кушева 473

АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА И СТРУКТУРАТА НА ЕМИСИИТЕ НА ВРЕДНИ ВЕЩЕСТВА В АТМОСФЕРАТА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 479

РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ ПО ФУНКЦИИ В БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ЕВРОПЕЙСКИ СРАВНЕНИЯ
Доц. д-р Маргарита Шопова 489

ЦЕНТРАЛИЗИРАНОТО МИТНИЧЕСКО ОФОРМЯНЕ В ЕС – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ
Доц. д-р Момчил Антов 499

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА УСТОЙЧИВИТЕ ИНВЕСТИЦИИ В КОНТЕКСТА НА ТАКСОНОМИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Николина Грозева 507

ЗНАЧЕНИЕ НА НЕФИНАНСОВАТА (ЕКОЛОГИЧНА) ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ФИНАНСОВА УСТОЙЧИВОСТ В АГРАРНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Павлина Димитрова 513

ДИГИТАЛНА КОХЕРЕНТНОСТ НА КОНТРОЛНАТА СИСТЕМА: ПЪТ КЪМ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ФРАГМЕНТАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Мариета Спасова 521

ДИНАМИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ СПОРЕД ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ, ЗАПЛАЩАНИ ОТ НЗОК
Доц. д-р Пламен Петков 526

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРЕЦЕНКА В СЧЕТОВОДСТВОТО И СВЪРЗАНИТЕ С НЕЯ РИСКОВЕ: ПРОЯВЛЕНИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
Доц. д-р Радосвета Йорданова Кръстева-Христова 537

ПО ВЪПРОСА ЗА РЕНТАБИЛНОСТТА, ЛИКВИДНОСТТА И ОБРЪЩАЕМОСТТА НА ТЕКУЩИТЕ АКТИВИ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО /МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ ЗА АНАЛИЗ/
Доц. д-р Росица Иванова 549

ПАРАДОКСИТЕ НА СЧЕТОВОДСТВОТО И СЧЕТОВОДНИТЕ ПРИНЦИПИ
Доц. д-р Светлозар Стефанов 557

ИНТЕГРИРАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОДИТА: МССУ 5000 И ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ОДИТОРСКАТА ПРОФЕСИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 566

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТРУКТУРНАТА ДИНАМИКА НА ВЪГЛЕРОДНИТЕ ЕМИСИИ В АТМОСФЕРАТА
Доц. д-р Стела Касабова 574

СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО И ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА УСТОЙЧИВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА
Доц. д-р Галина Чиприянова, Цветелина Яламова, докторант 582

КОНТРОЛ И УПРАВЛЕНИЕ НА ФИНАНСОВОТО ЗДРАВЕ НА МАЛКИТЕ ОБЩИНИ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Дияна Иванова 591

БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ ФОРМАЛНОСТИ И АДМИНИСТРАТИВНАТА ТЕЖЕСТ
Гл. ас. д-р Желью Желев 599

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО НА ИНСПЕКЦИОННА ДЕЙНОСТ ОТ ОРГАНИТЕ НА ДФИ
Гл. ас. д-р Надежда Цветкова..... 606

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 613

ЕКОЛОГИЧНО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО – КАК ДА ГО ИЗПОЛЗВАМЕ
Гл. ас. д-р Росен Колев 621

КРЕДИТНИЯТ АНАЛИЗ КАТО САМОСТОЯТЕЛНА НАУЧНА И УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА: ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ИНФОРМАЦИОННА ОСНОВА В КОНТЕКСТА НА SAF-T
Д-р Петър Петров..... 629

КОЕФИЦИЕНТ НА КРИЗИСНА ЛИКВИДНОСТ (CLR) И ИНДЕКС ЗА СТАБИЛНОСТ (PSI) КАТО РАННИ СИГНАЛИ В КРЕДИТНИЯ АНАЛИЗ: МЕТОДИЧЕСКА РАМКА И ЕМПИРИЧНА АПРОБАЦИЯ
Д-р Петър Петров..... 637

ОТЧИТАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОРГАНИЗАЦИИТЕ ОТ ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНИ И ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ
Докторант Веселина Тодорова..... 645

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО, ИЗЧИСЛЕНИ ПОСРЕДСТВОМ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СМЕТКИ ЗА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Гергана Павлова 657

НОРМАТИВНА РАМКА И АДМИНИСТРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ПРИЕМА НА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
Докторант Диана Маринкова..... 666

ДИНАМИКА И СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКОТО РАЗВИТИЕ: МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА
Докторант Диана Мутафова 672

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ И МЕТОДИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИ ЕКСПЕРТИЗИ
Докторант Димитър Иванов..... 680

СЧЕТОВОДСТВОТО В СЪВРЕМЕННАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА
Докторант Дияна Попова 689

ВНЕДРЯВАНЕ НА ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТТА В ПРЕДПРИЯТИЯТА – ОРГАНИЗАЦИОННИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Докторант Ивайло Кънев..... 698

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МАШИННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА ПРОГНОЗИРАНЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ КОЛИЧЕСТВА АНТИДИАБЕТНИ ЛЕКАРСТВА
Докторант Иван Митков 706

ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СЧЕТОВОДНИЯ ПЕРСОНАЛ И КАЧЕСТВОТО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Иван Николов 714

ФОРМИРАНЕ И ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ (ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ, МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ СЧЕТОВОДНИ РАЗБИРАНИЯ)
Докторант Ивелина Панайотова 721

МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА БЕДНОСТТА –СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АБСОЛЮТНИЯ, ОТНОСИТЕЛНИЯ И СУБЕКТИВНИЯ ПОДХОД
Докторант Нуридин Нуридин 731

ОТЧЕТНИЯТ ПРОЦЕС В ПРЕДПРИЯТИЕТО – СЪЩНОСТ, СТРУКТУРА И ОСНОВНИ ЕТАПИ
Докторант Пламена Николова 743

ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕГРИРАНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО
Докторант Рая Темнялова 754

ОСОБЕНОСТИ НА КОНТРОЛА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СРЕДСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ДИРЕКТНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
Докторант Снежана Ясенова Парушева-Ламбева 764

КРЕДИТНИЯТ РЕЙТИНГ КАТО ФАКТОР ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА КРЕДИТОСПОСОБНОСТТА
Докторант Стоянка Бозвелиева 773

СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА НА ЕТИЧНИТЕ НОРМИ, ЕТИЧНА ПРЕЦЕНКА И ПРОФЕСИОНАЛНО РЕШЕНИЕ
Докторант Таня Димитрова Станева 780

ОСОБЕНОСТИ НА ВЗЕМАНИЯТА КАТО ОТЧЕТНИ ОБЕКТИ В ПЪТНОСТРОИТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Цветелина Мишонова 789

СРАВНИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ПЕНСИЯ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ, ПО КОИТО РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ Е СТРАНА

Докторант Диляна Ангелова Йорданова[1]

Резюме: *Обект на изследване е институционализацията на осигурителните отношения, а предмет – прилагането на европейските регламенти и двустранните договори в пенсионното производство в България. Цел на доклада е да представи приложимостта на методите за изчисляване размера на българската пенсия при придобити права по различни национални законодателства.*

Ключови думи: *европейски регламенти, двустранни договори, пенсия, самостоятелно изчисление, пропорционално изчисление*

JEL: H55 Social Security and Public Pensions

COMPARATIVE REVIEW OF THE METHODS FOR PENSIONS CALCULATION IN THE APPLICATION OF THE EUROPEAN REGULATIONS AND INTERNATIONAL AGREEMENTS IN THE FIELD OF SOCIAL SECURITY TO WHICH THE REPUBLIC OF BULGARIA IS A PARTY

Dilyana Angelova Yordanova, PhD student

Abstract: *The object of the study is the institutionalization of insurance relations, and the subject matter is the application of European regulations and bilateral agreements in the pension proceedings in Bulgaria. The purpose of the report is to present the applicability of the methods for calculating the amount of the Bulgarian pension when rights have been acquired under different national legislations.*

Keywords: *European regulations, bilateral agreements, pension, independent calculation, proportional calculation*

JEL: H55 Social Security and Public Pensions

[1] angelovadilyana0202@gmail.com, СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

1. Въведение

При глобализацията на икономическите отношения и упражняване правото на свободно движение, заинтересованите лица встъпват в отделни осигурителни правоотношения в държавите, по чиито законодателства са или са били осигурени във връзка с упражняваната от тях трудова дейност. Трудовата мобилност обуславя и необходимостта от регулация за гарантиране на производните от дейността на лицата осигурителни права в пълнота, включително за материализирането им под формата на контрибутивни осигурителни плащания, отчитащи осигурителния принос към съответните осигурителни системи.

Координацията на междудържавните осигурителните отношения съобразно европейските регламенти и международните договори в областта на социалната сигурност създава общи правила за защита на осигурителните права на лицата чрез прилагане на принципите за равно третиране и недопускане на дискриминация на гражданите, определяне на приложимо законодателство, сумиране на осигурителни периоди, износ на обезщетения и други (Павлов, Н. (2011). *Осигурителни схеми.* В. Търново).

Към настоящия момент, Република България е страна по петнадесет двустранни международни договора в областта на социалната сигурност, както и Споразумение за изплащане на български пенсии в Република Турция, като освен тях прилага, в качеството си на държава-членка на ЕС, и европейските регламенти – Регламент (ЕО) № 883/2004 на Европейския парламент и на Съвета за координация на системите за социална сигурност и Регламент (ЕО) № 987/2009 на Европейския парламент и на Съвета за установяване на процедурата за прилагане на Регламент (ЕО) № 883/2004, в сила от 01.05.2010 г. Приложимата правна уредба съчетава регламентацията на националното социално осигуряване с разпоредбите на съответния двустранен международен договор или европейски регламент в областта на социалната сигурност по начин, запазващ автономността на националното законодателство при преценка на правото и определяне размера на обезщетенията, но и отчитащ и признаващ зачетените периоди и съответните придобити осигурителни права в чужбина чрез прилагане принципите на самостоятелно или пропорционално изчисление размера на българската пенсия съгласно конкретния договор/европейски регламент.

2. Обща характеристика на методите за изчисляване на пенсия при прилагане на европейските регламенти и международните договори в областта на социалната сигурност

Пенсията се определя като форма на периодично парично плащане, което замества загубеното възнаграждение или дохода при постоянна или продължителна нетрудоспособност в границите на натрупаните активи в обособените осигурителни фондове (Павлов, 2011, стр. 190). При изчисля-

ването на размера на българските контрибутивни пенсии се отчита осигурителният принос на лицето към съответната осигурителна схема, като се взема предвид цялата продължителност на осигурителния му стаж и размерът на осигурителния му доход за законовоопределен период, съобразно разпоредбите на Кодекса за социално осигуряване (Кодекс за социално осигуряване).

При определяне на българска пенсия по конкретен договор/европейски регламент се съобразяват разпоредбите и на приложимия акт относно метода за изчисляване на обезщетението, като по правило се изплаща размер, дължим за придобитите по българското законодателство осигурителни периоди. Анализът на правните разпоредби на действащите двустранни договори/европейски регламенти в областта на социалната сигурност, откроява следните методи за изчисляване на пенсия:

2.1. самостоятелно изчисление:

При изчисление на „самостоятелно обезщетение“, т.е. при прилагане на пряк принцип, размерът на дължимото плащане се определя при спазване на националното законодателство, като се отчитат само осигурителните периоди, придобити по същото законодателство, което означава, че чуждите осигурителни периоди са неотносими към изчислението на размера на пенсията.

Прегледът на разпоредбите на двустранните договори установява, че самостоятелното изчисление е приложимо когато правото на пенсия се придобива само въз основа на осигурителните периоди по националното законодателство, както и когато правото на пенсия се придобива при сумиране на осигурителни периоди по реда на съответния двустранен договор. От тази гледна точка, при прилагането на определени двустранни договори изчислението на пенсия като „самостоятелно обезщетение“ е единственият възможен метод за определяне на размера на пенсията.

2.1.1. Прилагане на пряк принцип на изчисление (самостоятелно обезщетение) като единствено възможен метод за определяне размера на пенсията, независимо дали за придобиване на пенсионното право се сумират национални и „чужди“ осигурителни периоди, се осъществява при прилагането на следните двустранни договори: Договор между Република България и Украйна за социално осигуряване; Договор между Република България и Република Северна Македония за социално осигуряване; Договор между Република България и Държавата Израел за социална сигурност; Спогодба за социална сигурност между Република България и Република Корея; Договор между Република България и Руската федерация за социална сигурност; Спогодба за социална сигурност между Република България и Канада; Спогодба за социална сигурност между Република България и Тунизийската република; Споразумение в сферата на социалната сигурност между Република България и Квебек (Двустранни международни договори);

(Иванов Ив., Асенова Д., Кашъмова К., Язаджиева Л., Касърова М., Малакова Сн., 2025).

2.1.2. Прилагане на пряк принцип на изчисление (самостоятелно обезщетение) само в случаите на придобиване на пенсионно право въз основа изцяло на осигурителния стаж, придобит по националното законодателство, се осъществява при прилагането на следните двустранни договори: Договор между Република България и Молдова за социално осигуряване; Спогодба между Република България и Република Сърбия за социална сигурност; Спогодба между Република България и Черна гора за социална сигурност; Спогодба за пенсионно осигуряване между правителството на Република България и правителството на Република Азербайджан; Спогодба за социална сигурност между Република България и Република Албания; Спогодба между Република България и Федеративна република Бразилия за социална сигурност (Двустранни международни договори); (Иванов Ив., Асенова Д., Кашъмова К., Язаджиева Л., Касърова М., Малакова Сн., 2025).

2.1.3. При прилагането на европейските координационни регламенти (Регламент (ЕО) № 883/2004 на Европейския парламент и на Съвета за координация на системите за социална сигурност); (Регламент (ЕО) № 987/2009 на Европейския парламент и на Съвета за установяване на процедурата за прилагане на Регламент (ЕО) № 883/2004 за координация на системите за социална сигурност), изчислението на „пряк принцип“ се реализира само когато правото на пенсия се придобива изцяло въз основа на осигурителните периоди по законодателството на отпускащата я държава.

2.2. Пропорционално изчисление

В хипотезите на изчисление на „пропорционално обезщетение“, размерът на дължимото плащане се определя като първо се изчислява т.нар. „теоретичен размер“ при отчитане на всички осигурителни периоди (национални и „чужди“) като периоди, придобити по националното законодателство, след което се изчислява т. нар. „пропорционален“ размер, като към теоретичния размер се отнася съотношението между осигурителните периоди, придобити по националното законодателство към общите осигурителни периоди (национални и „чужди“). За разлика от самостоятелното изчисление, при определяне на размер пенсия на пропорционален принцип, „чуждите“ осигурителни периоди се вземат предвид при определяне на т.нар. „теоретичен размер“, но се изплаща пенсия, равна на пропорционалния размер, дължим за периодите по националното законодателство.

Принципът на пропорционално изчисление се прилага, когато за придобиване на пенсионното право е необходимо сумиране на осигурителен стаж по реда на гореописаните двустранни договори по т. 2.1.2 и по европейските координационни регламенти. От тази гледна точка, при двустранните договори изчислението на пенсия на пропорционален принцип е

алтернативно на изчислението на „пряк“ принцип. Особеност е регламентирана в Конвенцията по социалното осигуряване между Народна република България и Федеративна република Югославия (понастоящем приложима само в отношенията между Република България и Босна и Херцеговина), съгласно която при определянето на размера на пенсията по реда на Конвенцията се прилага само пропорционално изчисление.

3. Специфики при изчисляване размер пенсия при прилагане на европейските регламенти и някои международни договори

3.1. Особености относно минималните размери на пенсиите

Българското законодателство определя минимални размери на пенсиите, свързани с трудова дейност, като същите са приложими и при изчисляване на българска пенсия, определена съобразно двустранен договор/европейски регламент. Разпоредбата на чл. 48 от Наредбата за пенсиите и осигурителния стаж (Наредба за пенсиите и осигурителния стаж) регламентира реда за извършване на приравняване на минимален размер пенсия, като изрично се посочва, че при пенсии по договор/регламент, дължимият от Република България размер се приравнява на законовоопределения минимален размер, когато пенсионното право се придобива само въз основа на българските осигурителни периоди. В резултат са налични следните специфики:

- при прилагането на договорите по т. 2.1.1. – дължимата пенсия се приравнява на минимален размер само ако българският стаж е достатъчен за придобиване на пенсионното право;
- при прилагане на договорите по т. 2.1.2:
  – ако пенсията е определена на пряк принцип, дължимият размер се приравнява на минимален размер;
  – ако пенсията е определена на пропорционален принцип, т.нар. „теоретичен размер“ се приравнява на минимален размер пенсия, като изчисленият от него „пропорционален“ размер, дължим за българския стаж, не подлежи на приравняване;
- при прилагане на европейските регламенти, дължимият размер пенсия се приравнява на минимален размер при изчисляване на самостоятелно обезщетение, а при изчисляване на пропорционално обезщетение – приравнява се само „теоретичният размер“.

3.2. Особености при придобити осигурителни периоди с продължителност под една година

Изключение от правилото, че размерът на дължимото плащане се определя съобразно осигурителните периоди, придобити по националното законодателство, е налице при придобити осигурителни периоди с продължителност по-кратка от една година по законодателството на другата дого-

варяща страна по двустранния договор или държава-членка. За да е приложимо посоченото изключение, следва същото да е изрично регламентирано в двустранния договор/европейски регламент, с разпоредба предвиждаща, че държава не е длъжна да отпуска обезщетение за периоди, завършени съгласно прилаганото от нея законодателство, ако продължителността им е под една година и само въз основа на тях не се придобива право по националното законодателство, съответно тези периоди се вземат предвид за изчисление на пенсия от другата договаряща страна по договора или другата/другите държава/и по регламента. За отчитането на „чужд“ осигурителен период като период, придобит по националното законодателство за изчисление на пенсията, е необходимо наличието на две кумулативни предпоставки – периодът да е с продължителност до 12 месеца и да не поражда пенсионни права по съответното законодателство. В този случай, държавата, по чието законодателство фактически са придобити периодите, се „освобождава“ от задължението за отпускане на обезщетение.

На практика прилагането на разпоредба за периоди под една година може да промени метода за изчисление на пенсия при договорите, регламентиращи изчисление на „пропорционален принцип“ при сумиране на осигурителни периоди, т.е. двустранните договори по т. 2.1.2. Причина за това е, че отчитането на чуждия стаж до 12 месеца като стаж по националното законодателство довежда до изчисляване единствено на „самостоятелно обезщетение“, тъй като всички осигурителни периоди се приемат за придобити по едно и също законодателство.

3.3. Изчисляване на пенсия при прилагане на Регламент (ЕО) № 883/2004 и Регламент (ЕО) № 987/2009

Разпоредбата на чл. 52 от Регламент (ЕО) № 883/2004 на Европейския парламент и на Съвета за координация на системите за социална сигурност определя начина на изчисляване на размера на пенсията при придобит осигурителен стаж по законодателството на две или повече държави членки. Правилата в чл. 52, пар. 1, б. а) и б. б) установяват реда за изчисление на самостоятелно обезщетение, ако съгласно прилаганото законодателство (при отчитане само на националните периоди) са изпълнени изискванията за получаване на обезщетение по същото законодателство и съответно на пропорционално обезщетение, ако е необходимо сумиране с осигурителни периоди, придобити в друга държава членка, за придобиване право на обезщетение.

Разпоредбата на чл. 52, пар. 3 изрично постановява, че лицето има право да получи най-високия от размерите, изчислени в съответствие с параграф 1, букви а) и б).

Предвид посоченото, за разлика от разпоредбите на двустранните договори, при които се извършва пропорционално изчисление като алтернатива на самостоятелното изчисление на пенсията (при договорите по т.

2.1.2.), Регламент (ЕО) №883/2004 определя, че се извършва едновременно изчисление на пряк и на пропорционален принцип, т.е. двата метода за изчисление не са алтернативни, а кумулативно приложими за случаите, при които пенсионното право се придобива изцяло въз основа на националните периоди.

Друга особеност при изчисляване на пенсия по реда на европейските координационни регламенти е отчитането на вписване от съответната държава в Приложение VIII от Регламент (ЕО) № 883/2004 по отношение на случаите, при които пропорционалното изчисление се отказва или не се прилага. Вписванията в Приложение VIII са свързани с прилагането на разпоредбите на чл. 52, пар. 4 и пар. 5 от Регламент (ЕО) № 883/2004, съответно за случаите, при които пропорционалното изчисление се отказва (чл. 52, пар. 4) – част 1 от Приложението и случаите, при които пропорционално изчисление не се прилага (чл. 52, пар. 5) – част 2 от Приложението. Република България е направила вписване само в част 2 от Приложение VIII от Регламент (ЕО) № 883/2004, относно пенсиите за старост от допълнителното задължително пенсионно осигуряване, съгласно част II, дял II от Кодекса за социално осигуряване, което означава, че за посочените пенсии е приложима разпоредбата на чл. 52, пар. 5 от Регламент (ЕО) № 883/2004, т.е. изчисляват се единствено въз основа на разпоредбите на българското законодателство.

3.4. Изчисляване на пенсия при прилагане на Спогодба за социална сигурност между Република България и Република Албания

Разпоредбите на новата Спогодба за социална сигурност между Република България и Република Албания очертават различен подход в приложимостта на методите за изчисляване на пенсия, тъй като същите се разграничават не само според обстоятелството дали за придобиване право на пенсия е необходимо сумиране на български и албански стаж, но и според вида на пенсията.

При пенсиите за осигурителен стаж и възраст и наследствените пенсии от този вид, изчислението е аналогично на изчисление на пенсия по Регламент (ЕО) № 883/2004, т.е. въпреки че пенсионното право се придобива без да се прилага принципа за сумиране на периоди, се изчислява самостоятелно и пропорционално обезщетение и съответно се постановява за изплащане по-благоприятния размер. Ако за придобиване право на пенсия е необходимо да се сумират българският и албанският стаж, пенсията се определя само на пропорционален принцип.

При пенсиите за инвалидност поради общо заболяване, за инвалидност поради трудова злополука и професионална болест и наследствените пенсии от тези видове, изчислението е на пряк принцип (самостоятелна пенсия), ако осигурителните периоди по законодателството на съответната

държава са достатъчни за придобиване на пенсионното право и на пропорционален принцип (пропорционална пенсия), ако се сумират български и албански периоди за изпълнение на условията за отпускане на пенсия.

4. Заключение

Пенсионното осигуряване, като основен дял на социалното осигуряване, регулира ползването на пенсионни права при настъпването на покрит осигурен риск с дълготрайно проявление – инвалидност/старост/ смърт (Йорданов Пл., Илиева Т., 2017), като при осигуряване по законодателството на две или повече държави по договор/европейски регламент, лицата следва да не са поставени в по-неблагоприятно положение поради трудовата си мобилност и да им се гарантира реализирането на пенсионни права, съобразно придобитите осигурителни периоди по всяко законодателство. От тази гледна точка, действието на европейските координационни регламенти и „мрежата“ от двустранни международни договори в областта на социалната сигурност, както и сключването на всеки нов двустранен договор, разширява обхвата на защита на социалноосигурителните права на лицата.

Използвани източници

Двустранни международни договори. (н.д.). Извлечено от Национален осигурителен институт: https://www.nssi.bg/administrativno-obslujvane/normativna-uredba/dvustranni-mejdunarodni-dogovori/

Иванов Ив., Асенова Д., Кашъмова К., Язаджиева Л., Касърова М., Малакова Сн. (2025). *Книга-годишник „Социално осигуряване“ 2025.* София.

Йорданов Пл., Илиева Т. (2017). *Организация и управление на социалното осигуряване.* Свищов.

Кодекс за социално осигуряване. (н.д.). Извлечено от Национален сигурителен институт: https://www.nssi.bg/wp-content/uploads/KCO-7.pdf

Наредба за пенсиите и осигурителния стаж. (н.д.). Извлечено от Национален осигурителен институт: https://www.nssi.bg/wp-content/uploads/NPOS-2.pdf

Павлов, Н. (2011). *Осигурителни схеми.* В. Търново.

Регламент (ЕО) № 883/2004 на Европейския парламент и на Съвета за координация на системите за социална сигурност. (н.д.).

Регламент (ЕО) № 987/2009 на Европейския парламент и на Съвета за установяване на процедурата за прилагане на Регламент (ЕО) № 883/2004 за координация на системите за социална сигурност. (н.д.).